

Het ongelukkige levensverhaal van Dora Diamant

Fred Borensztajn

Een jaar voor zijn dood, in de zomer van 1923, leert Kafka in een badplaats aan de Oostzee Dora Diamant (Dymant) kennen, die daar leidster is in een vakantiekolonie van joodse kinderen uit Berlijn. Kafka voelt zich bijzonder aangetrokken tot de jonge, knappe en charmante jonge vrouw, die dan 25 jaar oud is¹. Hij vindt haar een ‘wonderbaarlijk wezen’. Omgekeerd is zij zeer onder de indruk van zijn persoonlijkheid. Het is liefde op het eerste gezicht. In september verlaat Kafka Praag en gaat met Dora Diamant samenwonen in Steglitz (Berlijn). Alhoewel zijn gezondheid steeds slechter wordt en hij in maart 1924 wordt opgenomen in een tuberculosekliniek in Wenen, is de periode-Dora Diamant de gelukkigste in zijn leven.

Dora Diamant is geboren in het Poolse Bendjin en ontvlucht op haar twintigste de bekrompenheid van haar chassidische omgeving om zich in het verlichte Berlijn te vestigen, waar ze zich inschrijft bij de Berlijnse Hogeschool voor Joodse Studies. Kafka is er in die fase van zijn leven veel aan gelegen om goed Hebreeuws te leren. Haar pure Oostjoodse achtergrond oefent een extra aantrekkingskracht op hem uit; door haar afkomst en opvoeding spreekt ze Jiddisj en leest ze vloeiend Hebreeuws. Zij leest de bijbel met hem in het Hebreeuws, vertelt hem chassidische verhalen en zingt Jiddisje volksliedjes voor hem. Hier dringt zich een vergelijking op met zijn warme vriendschap – zo’n twaalf jaar daarvoor – met de uit Lemberg afkomstige Jiddisje acteur Jitschok Levi².

Kafka vraagt Dora's vader om haar hand, maar deze geeft – na een onderhoud met de Gerer rebbe – geen toestemming: Kafka is niet belijdend joods (vermoedelijk zal ook zijn zeer slechte gezondheid een rol hebben gespeeld). Tot een huwelijk komt het niet. Kafka sterft in juni 1923. Dora Diamants wanhoopskreten tijdens de lewaje gaan de aanwezigen door merg en been.

Wat gebeurt er verder met Dora Diamant?

Op internet kom je aardig wat te weten over haar verdere levensloop. Het is haar niet goed gegaan en je kunt zeggen dat ze de klap van de dood van haar geliefde nooit te boven is gekomen.

Maar allereerst het verhaal over het meisje met de pop. Het komt uit een interview met Dora Diamant in 1948, dat is opgenomen in een boek van Hans-Gerd Koch³. Ze vertelt hoe zij en Franz Kafka op een dag in het park van Steglitz (Berlijn) wandelen en daar een meisje van een jaar of zes in een matrozenpakje aantreffen dat onbedaarlijk huilt. Kafka vraagt haar wat er aan de hand is en dan zegt ze snikkend dat ze haar pop kwijt is. Nee, zegt Kafka, de pop is niet zoek, maar op reis – ze vond het te saai om steeds bij dezelfde mensen te verblijven. Hoe hij dat weet? De pop heeft hem daar een brief over geschreven. Waar is die brief dan, wil het meisje weten. Bij mij thuis, zegt Kafka, ik breng hem morgen voor je mee. En dan haast hij zich naar huis om de brief te schrijven – die hij het meisje de volgende dag in het park voorleest. Het blijft niet bij deze ene brief – Kafka schrijft

drie weken lang elke dag met grote ernst een brief en de pop beleeft vele avonturen; wordt ook elke dag wat ouder, gaat naar school, leert mensen kennen en ontmoet ten slotte een heel aardige man. Het einde van de geschiedenis is dat de pop zich verlooft en gaat trouwen en het meisje mededeelt dat ze haar weliswaar erg mist, maar nu haar eigen leven moet leiden en helaas niet meer bij haar kan terugkomen.

De pop is dus terecht, maar waar zijn de brieven? Wie zou dit kinderfeuilleton van Kafka vol symboliek niet willen lezen? Mogelijk zijn ze tezamen met andere manuscripten van Kafka in beslag genomen door de Gestapo toen deze in 1933 huiszoeking deed in de woning van Dora Diamant. Dora Diamant kan zich het niet herinneren. Een paar jaar geleden heeft een Amerikaanse onderzoeker, Mark Harman, negen maanden lang onderzoek ter plaatse gedaan om de begeerde brieven boven water te krijgen. Hij zet advertenties in de krant in de trant van: vrouw van rond de tachtig gezocht die in 1923 als zesjarig meisje in het park van Steglitz haar pop heeft verloren. (Ik zag op internet overigens ook een oproep van de Nederlandse Kafka-kring aan hun collega's uit Berlijn om alles in het werk te stellen om die brieven te vinden). De brieven zijn helaas nog niet terecht, als ze al bewaard zijn gebleven.

Terug naar de levensgeschiedenis van Dora Diamant. Ik kom op internet vele malen de naam Kathi Diamant tegen, een publiciste/onderzoekster uit San Diego in Californië. Ze is al meer dan vijftien jaar bezig materiaal te verzamelen over het tragische leven van haar naamgenote (geen familie), heeft al een toneelstuk over haar geschreven en is bezig met haar biografie. De feiten zijn als volgt. Na Kafka's dood neemt Dora Diamant acteertlessen in Düsseldorf, waarna ze ook optreedt. Ze raakt sterk onder de invloed van de communistische actrice en schrijfster Bertha Lask, wordt zelf ook partijlid en trouwt in 1932 met de zoon van de schrijfster. Ze krijgt een dochter van hem, maar wil al spoedig niets meer van haar man weten en noemt zichzelf bij elke gelegenheid mevrouw Kafka. Overall waar ze gaat, tot in de kleedkamer toe, sleept ze een groot portret van Kafka met zich mee. In 1940 weet ze met haar dochtertje naar Engeland te vluchten. Ze

verdient de kost als naaister, maar treedt in Londen ook op in het Jiddisje theater en schrijft artikelen voor de Jiddisje pers. Weer later begint ze een restaurant in East End dat aanvankelijk veel succes heeft. Hierbij moet je met enige weemoed denken aan de droom die zij en Kafka in 1923 koesterden (te vinden bij Max Brod) om een restaurant te openen in Tel Aviv, waar zij de chef-kok zou zijn en Kafka de ober!

In augustus 1952 sterft Dora Diamant op 54-jarige leeftijd in Londen in vergetelheid en armoede. In 1999 vindt Kathi Diamant haar graf terug op de joodse begraafplaats in East Ham. In aanwezigheid van haar familie uit Israël wordt alsnog een matseiwie geplaatst.

Wat ik niet op internet heb kunnen vinden zijn twee opmerkelijke ontmoetingen tussen Dora Diamant en Melech Ravitch, maar gelukkig heb ik thuis nog drie dikke delen van het Maiseboech in mijn kast staan. Hier volgt de vertaling van het verhaal 'Ich bin ja die Frau von Franz Kafka'⁴ (iets ingekort). De Jiddisje tekst begint op bladzijde 25.

In onderstaand fragment vertelt Melech Ravitch dat wanneer de redactie van het weekblad Literarisje Bleter (onder wie J.J. Singer, Markisch en Ravitch) in juni 1924 verneemt dat Kafka is gestorven, ze elkaar wat beschaamd aankijken. De kranten schrijven dat Kafka een van de grootste prozaschrijvers van deze tijd was, maar vrijwel niemand heeft iets van hem gelezen. Of maar heel weinig, om de eenvoudige reden dat er bij Kafka's dood nog maar weinig van hem was gepubliceerd. Besloten wordt dat Ravitch, die de Duitse literatuur in portefeuille heeft, maar iets over Kafka moet schrijven. Het duurt om allerlei redenen echter tot begin 1925 tot zijn stuk wordt geplaatst. Om de lezers kennis te laten maken met het proza van Kafka, vertaalt Ravitch voor hetzelfde nummer een verhaal van hem in het Jiddisj. Hij is zelf niet erg tevreden over zijn bijdrage, niet over het artikel en niet over de vertaling, maar zoals dat gaat, het is nu eenmaal geschreven – en straks is toch weer iedereen het vergeten – dus het moet maar worden gepubliceerd. Het stuk en de vertaling worden niet gesigneerd. Kort na het verschijnen van deze aflevering van Literarisje Bleter houdt Ravitch een lezing in To-

maszów Lubelski (een stadje in Oost-Polen) voor een Jiddisj sprekend publiek.

... Vlak voor het begin van mijn lezing in Tomaszów komt er een jonge vrouw naar me toe. Ze ziet er bleek en broos uit en is armoedig gekleed. Ze zegt met een bijna klankloos stemmetje tegen me dat ze het met me over mijn Kafka-artikel en mijn vertaling wil hebben. En vervolgens zegt ze, wat ik zelf heel goed weet en waar ik me nog steeds voor schaam, dat mijn artikel nogal oppervlakkig was en mijn vertaling in het Jiddisj ook niet al te best. Het is me niet duidelijk hoe ze te weten is gekomen dat ik de vertaler en artikelschrijver ben. Een van de Kafka-raadselen, zullen we maar zeggen. Maar haar gezicht vertoont niet de glimlach van iemand die je de les leest en haar stem mist de boosheid van iemand die je een bekentenis probeert af te dwingen. Ik heb me maar niet verdedigd.

... Omdat mijn lezing nu elk moment kon beginnen moest ik het gesprek met de bleke jonge vrouw afbreken, maar ik kon het toch niet laten haar enigszins spottend te vragen waar zij die grote Kafka-kennis vandaan had. Waarop ze me met een rode blos op haar gezicht en met stemverheffing in perfect Duits antwoordt: 'Ich bin ja die Frau von Franz Kafka...'

Op datzelfde moment word ik naar het podium geroepen.

Mijn lezing kostte me gelukkig weinig moeite; ik kende haar al zowat uit mijn hoofd omdat het over een in die tijd geliefkoosd onderwerp ging. Wanneer ik ergens in een stad of plaats een lezing moest houden wilden ze altijd dat ik over datzelfde onderwerp sprak: 'Het probleem van de naaktheid in de Kunst en de Literatuur'.

Maar de hele tijd dat ik sprak speelde me dat ene zinnetje – *Ich bin ja die Frau von Franz Kafka* – door mijn hoofd. Ze moest ergens in de zaal zitten, ze was tenslotte voor de lezing gekomen, maar ik kon haar niet ontdekken. Ik had met haar staan praten in het halfduister van de gang en haar gezicht had geen enkele kleur gehad, hoe zou ik haar dan nu kunnen herkennen? Ik was er zeker van dat ze een beetje getikt was en een of ander idee-fixe had, maar waarom juist het idee-fixe dat ze de vrouw van Kafka was?

Na het beëindigen van mijn lezing ging ik op geen enkele vraag of opmerking meer in en verliet direct het podium om tussen het publiek, dat de zaal al aan het verlaten was, ‘de vrouw van Franz Kafka’ te zoeken. Ik vond haar direct – ze had op mij gewacht. Ze bleek echt de vrouw van Kafka te zijn geweest, al waren ze nooit officieel getrouwd. Het was liefde op het eerste gezicht en een verbintenis voor eeuwig, ook al had hun samenzijn maar een jaar geduurd – het laatste jaar van de aan tuberculose lijdende Franz Kafka. Ze waren, vertelde ze me, sinds hun eerste ontmoeting bij elkaar gebleven. Eerst hadden ze in een heel eenvoudig appartement in Berlijn gewoond en daarna was ze hem gevolgd naar het sanatorium in Wenen.

Na zijn dood op 3 juni 1924 hadden zijn ouders haar – de eerste en laatste echte geliefde van hun zoon – als hun schoondochter behandeld. Zij had ook een tijd bij hen gewoond om hen te troosten met de dood van hun geliefde, maar immer problematische zoon.

Terwijl ik met haar praatte, realiseerde ik me dat ik al eerder over haar had gehoord – haar naam was Dora Diamant, een eenvoudig meisje uit een Pools-joods plaatsje, een ontwikkelde vrouw, die een opleiding tot kleuteronderwijzeres had gevolgd. Door zijn relatie met haar was Kafka dicht bij het jodendom komen te staan. Ze had vaak Jiddisje volksliedjes voor hem gezongen en hem Jiddisje volksverhalen verteld en hem ook wat Jiddisj en Hebreeuws geleerd. Zij is te herkennen in sommige vrouwelijke personages in Kafka’s laatste werken. Haar bescheiden, stille natuur en innerlijke rust hadden een goede invloed op hem. En zijn verlegenheid had haar betoverd, al wist ze dat hij niet lang meer te leven had. Ze bevestigde me in dat gesprek dat zij het was over wie ik had gehoord. Maar op een gegeven moment waren we uitgesproken en verdween ze in de wegstromende menigte.

Toen ik later bij mijn bekenden iets meer over haar te weten wilde komen, zeiden ze dat ze bij geruchte hadden gehoord dat ze zich ergens in Berlijn ophield en daar in minder goed gezelschap was terechtgekomen, en dat ze zich niet meer in joodse kringen vertoonde. Daarna is deze hele geschiedenis uit mijn herinnering verdwenen en de daaropvolgende vijfentwintig jaar

heb ik er geen moment meer aan gedacht.

En nu gaat het verhaal verder op zaterdag 1 juli 1950. Op doorreis naar Israël bracht ik een paar dagen in Londen door. Mogelijk wist ik ergens in mijn achterhoofd dat Londen de stad was waar Dora Diamant naartoe was verhuisd. Ik had de afgelopen jaren zelfs met haar gecorrespondeerd. Ze had bij mij navraag gedaan naar oude kennissen van haar. Haar leven was één grote ramspoed. Ze had haar geluk beproefd bij het theater. Ze had rondgetrokken en had een paar jaar in Rusland gewoond. Ze was ook getrouwd en had een dochter gekregen van haar ‘tweede’ man. Haar gezondheidstoestand was penibel en ze had zeer magere inkomsten. Ze moest zwaar lichamelijk werk doen om het hoofd boven water te houden.

Op die genoemde zaterdagmiddag was er een literaire bijeenkomst georganiseerd in een joods centrum in Whitechapel, de oude joodse buurt. De bijeenkomst werd voorgezeten door de dichter A.N. Stenzl. Er waren een man of zestig komen opdagen en hun gezamenlijke leeftijd zal niet veel minder hebben bedragen dan het aantal jaren dat volgens de joodse traditie de wereld bestaat...

Op de bijeenkomst wordt over mijn persoon gesproken, ik vertel iets over het jodendom in Canada en ten slotte worden er gedichten van mij voorgedragen. De bijeenkomst loopt al bijna ten einde wanneer er een kleine, wat dikke vrouw het podium opkomt. Haar gezicht vertoont de bleke kleur van iemand die in nood verkeert en haar stem roept verslagenheid, armoede en stille pijn op. Ze vraagt me of ik haar nog herken. De jaren gaan zo snel voorbij, zegt ze, dat het gisteren lijkt dat we elkaar in... Tomaszów hebben ontmoet. Maar in Tomaszów kende ik zoveel mensen, zeg ik, hoe zou ik me dat moeten herinneren... En dan zegt ze me haar naam.

‘Ik ben immers Dora Diamant, de gewezen vrouw van Franz Kafka. Nu weet u het weer?’

Ja, ik kan me maar al te goed herinneren dat Dora Diamant ‘de vrouw van Franz Kafka’ was.

Ze vraagt me toestemming om een van mijn verzen voor het publiek voor te dragen. Ik probeer haar voorzichtig op andere

gedachten te brengen. Ten eerste zijn mijn verzen niet makkelijk te reciteren en ten tweede lopen de mensen al de zaal uit. Ze zegt dat het publiek haar niets kan schelen en dat ze het vers voor zichzelf en de dichter wil opzeggen. En als de mensen naar huis willen, moeten ze dat maar doen. Daar kan ik natuurlijk niets tegen inbrengen.

Ze zal het gedicht 'Wehaja beachariet hajamiem' (En het zal geschieden in het laatste der dagen⁵) voordragen. Langzaam en met een hese stem begint ze de versregels voor te lezen, nu eens zachtjes, dan weer luid, strofe voor strofe,

van de eerste:

Ani maämien – joods volk, ik geloof in uw opdracht,

zo waar ik de zoon van mijn moeder Hinde bat Bloeme ben.

Ani maämien – ik geloof, al verzet ik mij tegen vrijwel alle dertien geloofsartikelen uit Rambams ijzeren, scherpzinnig brein.

tot de laatste:

Het eerste woord op deze nieuwe Stenen Tafelen – de laatste,

gewassen en gelouterd in joods bloed,

het zal ook *Ik* zijn. Echter – niet *Ik ben die Ik ben* –

Mens – zal dan het woord, het tweede, zijn.

Nooit heeft iemand een van mijn gedichten zo voorgedragen als zij op die genoemde zaterdagmiddag; ze las de woorden niet, maar stiet ze uit, alsof ze regelrecht uit haar ziel kwamen. En als ooit een gedicht van mij 'volmaakt' heeft geklonken, dan was het wel die zaterdagmiddag in Whitechapel dat Dora Diamant, de vrouw van Kafka, het uit haar hoofd voorlas in aanwezigheid van die zestig oude mensen. Elk woord dat ze zei kreeg een aparte betekenis en in elk woord was het gedicht als geheel te horen. Waarom ze nu juist dat ene gedicht had gekozen, heb ik nooit geweten.

Na afloop stelde Dora Diamant me haar dochter voor en liepen we gedrieën zwijgend een stuk op door het door afbraak geteisterde Whitechapel, totdat zij en haar dochter stilhielden bij een station van de

ondergrondse. Omdat ik een ander station moest hebben, namen we daar afscheid.

De volgende dag reisde ik door naar Israël.

Een tijd later kreeg ik in Montreal het bericht dat Dora Diamant ernstig ziek was – ze had kanker. Lang heeft het daarna niet meer geduurd, een paar jaar later was ze dood. Hier en daar verscheen er een enkel berichtje over in de krant.

Haar bleke gestalte waart rond in Kafka's laatste werken en haar stille klankloze stem klinkt door in veel van Kafka's beklemmende geschriften die hij schreef nog voordat hij haar had leren kennen. ...

Naschrift

Met de dochter (Franziska Marianne) is het evenmin goed afgelopen. Ze schijnt – volgens haar familie in Israel, waar ze begin jaren vijftig samen met haar moeder op bezoek was – verschrikkelijk te hebben geleden onder haar moeders fixatie op haar kortstondige liefdesgeschiedenis met Kafka. Zij was, voelde ze, het verkeerde kind of het kind van de verkeerde man. Later werd ze schizofreen bevonden en in 1982 pleegde ze op 48-jarige leeftijd zelfmoord door zichzelf dood te hongeren. In haar wilsbeschikking stond de wens dat haar geld zou worden gebruikt om een steen op haar moeders graf te zetten. Er was niet genoeg geld, maar in 1999 werd haar wens, zoals we gezien hebben, alsnog vervuld.

- 1 Nahum N. Glatzer, *The loves of Franz Kafka*, New York 1986. Volgens dit boek is Dora Diamant in 1902 geboren, uit latere gegevens blijkt dat 1898 te moeten zijn. Men vermoedt dat Dora zich tegenover Kafka een paar jaar jonger heeft voorgedaan dan ze was.
- 2 zie *Grine medine*, nr. 2
- 3 Hans-Gerd Koch, *Als Kafka mir entgegen kam*; Dora Diamant: *Mein Leben mit Franz Kafka*, Berlijn 1995
- 4 Melech Ravitch, *Dos Maise-boech foen main lebn*, deel III, p 275-283, Tel Aviv 1975
- 5 Jesaja 2:2